

Eva Söderberg

Upptäcktsläsning i *Resor jag (aldrig) gjort*, av Syborg Stenstump, nedtecknade av Anna Höglund.

Abstract: A journey of reading discovery with Trips I (never) made by Syborg Stenstump, as annotated by Anna Höglund

Anna Höglund's picturebook about Syborg Stenstump has long been a standard Swedish children's picture book studied in comparative literature courses. My own experience as a teacher of such courses is that adult readers are almost always moved and upset by the portrayal of the journey made – perhaps – by Syborg. This may be attributable to the fact that in both form and content the book indirectly poses essential questions about the function and esthetics of children's literature. While some readers spontaneously shout that they love Syborg, others are far more negative, even querying the suitability of the book as children's literature. My students are also often parents who bear witness to the fact that their young, sometimes very young, children adore the book. The aim of this article was to explore the potential readings and interpretations of Höglund's book. However, I have not discussed them in terms of children's and adult's levels, but rather as a description of a "journey of discovery through reading," in which a number of guides – children, young people and adults – point out various implications and significations.

Huruvida Syborg Stenstump har genomfört sina resor eller inte – det kan man tvista om. Ett är säkert: jag själv har i min egenskap av lärare och forskare rest med Syborg ända sedan 1992 då hon dök upp med sin expressiva resedagbok. I den här artikeln ämnar jag dels undersöka de läs- och tolkningsmöjligheter som denna bok erbjuder, dels diskutera dessa utifrån ett crossover-perspektiv.

På min resa med Syborg har jag ledsagats av Donna Haraway, zoolog, biolog, vetenskapshistoriker och feminist. Hennes berömda cyborgmanifest från 1985 har inspirerat till namnet på huvudper-

sonen i Höglunds bok. I en artikel läste Höglund om Haraways uttalande att hon hellre ville vara en cyborg än en gudinna. (Persson 1993) Cyborgen, en hybridform som är både människa och maskin, utgör en fantasi och en maskinell verklighet – samtidigt. Den ska enligt Haraway inte ses som ett hot utan som en möjlighet. Cyborgen signalerar att vi kan röra oss över gränser inte bara mellan människa och maskin utan också mellan fakta och fiktion, människa och djur, kultur och natur, man och kvinna. En cyborgidentitet är totalt gränsöverskridande och flytande (Haraway 2008, s. 186-224). Därmed infinner sig frågan: kan man även tala om en *syborg*identitet, och skulle man, analogt med cyborgmanifestet, kunna tänka sig ett *syborg*manifest? Vad har i så fall ett sådant med crossover-litteratur att göra?

Förutom Haraway har en rad barn, ungdomar och vuxna varit med på min resa med *Syborg*. Dessa läsare har något gemensamt: *temperaturen* i upplevelsen av boken då den diskuterats på sagostunder, i seminarieverksamhet och forskningssammanhang. I den här studien fungerar dessa läsare som anonyma medläsare, registrerade genom observationer, anteckningar och bandinspelningar, vilka tillåter mig att relatera min egen litteraturvetenskapliga läsning till ett vidare sammanhang. Det ska dock sägas att det inte är en receptionsstudie utan en textanalys jag gör. I centrum står ikonotexten, det vill säga bilderbokens egentliga text som realiseras först i läsarögonblicket då text och bild samverkar.

Äventyr som berör och upprör

Resor jag /aldrig/ gjort... cirkulerar i flera system. Den läses i hem och på förskolor, den förekommer i barnlitteraturkurser och den har blivit något av en kultbok bland medelålders kvinnor. 1996 belönades den med det prestigefyllda Deutscher Jugendliteraturpreis. 2003 gavs den ut på nytt av En bok för alla, och 2008 blev den av kritikerna på *Dagens Nyheter* placerad på en lista med "omistliga" barnböcker. Följaktligen är den i färd med att kanoniseras. Likt många klassiska verk är den en bok som berör och som har funnit läsare i många åldersgrupper.

Det exemplar av boken som finns på den förskola jag brukar besöka bär syn för sägen. Den är intensivt läst och bläddrad i, och flera barn kan texten utantill. Ändå lyssnar de och är påtagligt engagerade när jag läser. Ett uttryck som "Det ska jag inte glömma bort att komma ihåg" fascinerar. Ett flodnamn som Brahmaputtra väcker munterhet liksom konturen av en stående resväska inuti en krokodil.

Lika engagerade visar sig en grupp vuxna vara då boken analyseras vid ett litteraturseminarium. Några känner redan till den och har läst den för barn, vilket färgar deras egen läsupplevelse. En detaljrik och fantasieggande bok som inte är uttömd efter en läsning, kan sammanfatta deras omdömen. Andra har lärt känna Syborg i en mer vuxen samvaro genom serier i *Galago* (1991), *Dagens Nyheter* (1993) och seriealbumet *Syborgs förbannelser och andra berättelser* (1993). Här har de mött en hjältinna som i ett och samma djärva livtag tar sig an brottningen med tillvarons trivialiteter (soppåsar) och dess stora existentiella frågor (kärleken och döden). För den läsande vuxenpubliken kan dessa berättelser, i likhet med serieromaner som Anna-Karin Eldes eller Joanna Rubin Drangers, fungera som spegel för skratt och igenkänning. Nu hälsas även bilderbokens Syborg med förtjusta utrop. Man kan ana att hon lider av samma bristsituation som i serierna – ekonomiska problem och längtan efter en karl – men i bilderboken har färg, format och temperatur förändrats. Syborg spränger de svartvita ramarna och ger sig ut i ett världsomspännande äventyr – polykromt, expressivt och poetiskt.

Men *Resor jag /aldrig/ gjort...* är inte bara en bok som berör utan också en bok som upprör. Hos mina yngre läsare griper innehållet tag och avspeglas i miner och kroppsspråk. Även hos de äldre läsarna kan innehållet uppröra, men det är oftast innehållet i relation till den tänkta målgruppen, barnen, som blir föremål för diskussioner. Vissa lovprisar boken, andra är ambivalenta och några ifrågasätter helt dess lämplighet som barnläsning. Vad handlar då en bok som väcker så starka känslor om?

Syborg – soffliggare eller globetrotter?

Redan på bokens omslagsbild etableras motivet med den reslystna hjältinnan omgiven av bilder på färdmedel och detaljer från exotiska resmål. Det inskjutna ordet "aldrig" i titeln osäkrar dock anspråket på att berätta om resor som verkligen ägt rum inom fiktionens ram.

På uppslaget före titelbladet breder en jättekarta av "Hela Världen" ut sig med en rutt streckad med vitt. Kanske *har* Syborg rest? Men texten på bokens första uppslag, där vi ser hennes trapphus och ytterdörr, bidrar till att vi åter igen känner oss osäkra:

Bakom den här dörren bor en tant som tror att hon vet allting i hela världen! Hon verkar inte gå ut särskilt ofta. Man ser henne sällan i trappen.

Hon säger att hon reser mycket. Vi tittar väl in....

Här väcker ordet "tror" och upplysningen att Syborg inte går ut så ofta skepsis mot hennes status som sanningsvittne.

På nästa uppslag ligger Syborg på sin röda kökssoffa försjunken i kartböcker och reseskildringar. Uppenbarligen funderar hon över lämpliga resmål. Därefter får vi följa hennes resa ut i Världen och hem igen. På de tre första sidorna ser vi de geografiska platserna i gigantiska tankebubblor ovanför Syborg, som fortfarande ligger på sin soffa. På den fjärde har bubblorna försvunnit och platsen presenteras på hela uppslaget – men Syborgs hatt sticker upp i bildens nederkant. Därefter flyter Syborgs verklighet och fantasi ihop. De två fiktionsnivåerna har blivit en, och berättelsen i tredje person har övergått i en jag-berättelse.

I läsningen av boken ser vi att representationerna av etapperna på resan tycks helt styrda av Syborgs konkreta språkförståelse. På Nordpolen är det kallt, i Eldslandets brinner det överallt och på Biki-niöarna bär *alla* bikini. Sierra Madre består av jämnstora, kupiga berg försedda med – bröstvårtor! Kolahalvön utgörs av seg, brun massa, Röda Torget är rött, Vita havet vitt och det svarta Afrika svart.

Vidare finns, både vad gäller det geografiska, etniska och religiösa, en rad iscensättningar av schablonbilder: i "vilda Kurdistan" en enleveringsscen, i Indien flerarmade gudar guppande på vågorna, i "Fjärran Östern" en eldsprutande drake och så vidare. På det uppslag i boken som heter "Vilda Västern" anspelas såväl på representationer från litteratur och media i äldre tid som på kodord och tecken för postmodern informationsteknologi och multinationella företag. I det karga landskapet kliver Syborg på en buss med destination "Silicon Valley". På nästa sida intervenerar hon i en strid mellan cowboys och fjäderprydda indianer. Genom att sparka iväg en Coca-Colaburk förhindrar hon att en indian träffas av en pistolkula.

På resan möter Syborg fler människor som kan framstå som etnografiska karikatyrer. En rysk torggumma ser ut som en babuschkadocka. En kurd bär vit huvudduk och har en kniv mellan tänderna. En "inre mongol" i toppig mössa tittar på hjältinnan med sneda ögon. Mot slutet av resan träffar hon den svarta, yppiga "Afrikas drottning".

På det sista uppslaget befinner sig Syborg på sin röda soffa igen. Den som vill kan tänka bort de faktorer som inledningsvis osäkrar verklighets- och sanningsanspråken. I en hatt på golvet ligger nu den orm som tidigare setts slingra med henne hem på vägen från Afrika. Och Pekka, som hon träffade på sin resa, har sökt upp henne och knackar på dörren. Både ormen och Pekka fungerar som metalepser då gränsen mellan världarna överträds och olika narrativa nivåer

möts. Även kritasken och de teckningar som ligger på golvet kan väcka frågor. Vad är det för upplevelser Syborg har försökt fästa på papper? Hon är ju bara en soffliggare – men kanske också en globe-trotter? Åtminstone i sin fantasi.

Fantasiresa som postkolonial kritik?

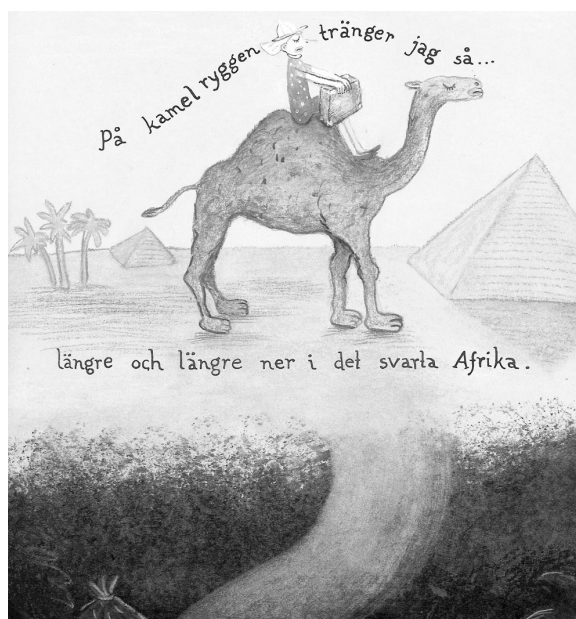
Boken om Syborg har starka drag av collageform i den meningen att den klipper ihop en rad stereotypa bilder. Men denna form ramas in av en ironisk hållning både genom beskrivningen av Syborg som en som "tror sig veta allt" och genom att framställa saker och ting så överdrivet att läsaren tvingas till en distanserad och ironisk läsning. Som framgått innehåller ikonotexten element som signalerar att Syborgs resa endast är ett slags dagdröm. Denna fantasiprodukt inom fiktionens ram öppnar för en tolkning där de geografiska och kulturella representationerna kan ses som en postkolonial kritik av den vita människans herrementalitet och globala anspråk. En sådan tolkning gör många av mina vuxna läsare.

Denna kritik etableras redan på omslagsbilden där Syborg, iförd tropikhatt och med koffert och kikare i högsta hugg, befinner sig omgiven av lockande resmål mitt bland de transportmedel som binder ihop världen och tillåter den moderna västerländska människan att ständigt lägga den under eller bakom sig. Syborg – med rätt att resa! Den ironiska och humoristiska distansen förstärks av att den flygande mattan befinner sig på samma nivå som flygplanet och att tåget ser ut som ett leksakståg.

En viktig detalj är att Syborg är kvinna, något som inte enbart är ett brott mot genuskonventionen. Höglund har inspirerats av Mary Kingsley som iklädd långa viktorianska kjolar och höghalsade blusar reste i Västafrika i slutet av 1800-talet. (Persson 1993) Kingsleys åsikt var att man inte skulle åka runt i Afrika iförd kläder som man skulle ha skämts över hemma. På samma sätt och med samma självklara pondus bär Syborg sin blå klänning med vita prickar och de röda pumpsen.

Syborgs resefantasier kan fortsättningsvis tolkas som reflexer från den koloniala historien framsprungna ur ett naivt medvetande. På den sida där Afrika presenteras tycks cigaretten av märket Camel förenas med Josef Conrads *Mörkrets hjärta* eller filmklassikern *Afrikas drottning*. Bilden av kamelen som Syborg rider på, de två pyramiderna och de tre palmerna är en skämtsamt övertydlig visuell referens till det berömda cigarettmärkets etikett. På kamelens rygg tar sig Syborg därefter långsamt söderut, *nedåt*. I linje med den ko-

loniala diskursen "tränger" hon "längre och längre ner i det svarta Afrika", som alltså är något som måste penetreras. Denna metafor framställs som konkret uppfattad. I ökensanden öppnas liksom en tunnel mot mörkret där man kan urskilja några palmlblad, en hydda och ett lejon. Det primitiva och vilda Afrika. Där träffar hon Afrikas drottning, framställd i en tradition av förenklade och stereotypa framställningar av *den andre*.

Bilden av kamelen som Syborg rider på, de två pyramiderna och de tre palmerna är en skämtsamt övertydlig visuell referens till det berömda cigarettmärkets etikett. Ill. ur Höglunds *Resor jag (aldrig) gjort av Syborg Stensump*. Bonniers juniorförlag, 1992.

Det finns fler uppslag där miljöerna är komponerade runt det specifika, och utifrån ett västerländskt perspektiv avvikande, vad gäller religion, sedvänjor, topografi och växtlighet. Ett exempel är då Syborg på en flygande matta, i en sagolik tusen-och-en-nattstämning, tar sig över Fjärran Östern. Där trängs bonsaiträd, eldsputande drakar, pagoder och en Buddha-staty, allt placerat bland toppiga berg och meandrande floder. Ovanför alltsammans hänger månen. Så presenteras den vita västerländska människans mycket begränsade och sagoinfluerade syn på det som den utifrån sin utsiktspost kallar Fjärran Östern.

I *Resor jag /aldrig/ gjort...* kan man, påpekar enstaka vuxna läsare, utläsa en kritik även mot den moderna kolonialismen – charterturismen. Liksom en västerländsk bikini är Bikiniöarna i boken minimal och består av två delar. De enda människor vi ser där är en grupp vita utfläkta i solen. Att alla, inklusive mannen och djuren, bär bikini ser lustigt ut och är något som roar både de yngre och äldre läsare som jag mött. På bikinioarna är plagget bikini det normala, det hörs ju på namnet. Men det normaliserade bikinibärandet säger också något om det tvångsmässiga i den solturism som breder ut sig på bekostnad av tidigare liv och kultur.

Med en ironisk läsning kan även det svenska som skildras i boken ses som en förvrängning av en folkgrupp och dess religion och sociala ordning. Om den yppiga, svarta Afrikas drottning befinner sig vid den ena ytterligheten så har vi den pinnsmala, vitsiktiga Syborg vid den andra. På "svenskt" manér bor hon ensam i sin bunker. Trapphusen är tomma och livet utspelas i det privata bakom tillslutna dörrar. Samhället utanför är strängt konformistiskt. Till jul hänger alla upp identiska julstjärnor och ställer fram identiska ljusbågar. Alla utom Syborg.

Bilderboksresa som kolonial relik?

Det finns således stöd för att läsa *Resor jag /aldrig/ gjort...* ironiskt och distanserat, inte bara i etablerandet av den ironiska nivån utan även i de bildmässiga överdrifterna och språkliga underdrifterna. I mina grupper av vuxna läsare brukar den ironiska läsningen, den som tolkar Höglunds bok som en kritik av de rasistiska stereotypierna, av de flesta uppfattas som den mer intressanta och kanske även den riktigare. Ur det perspektivet kan man se det som att den är den mest "normala" läsningen.

Samtidigt bygger detta på de läsarkonventioner som måste till för att en ironisk läsning ska kunna realiseras. En hett debatterad fråga i grupperna med vuxna läsare är huruvida barn överhuvudtaget *kan* göra en ironisk distanserad läsning. Och förstår de att Syborgs resa är en fantasiresa? Läser man bokstavligt och utgår från att hjältinnan verkligen genomfört sin resa kan innehållet upplevas som att det bekräftar etnicitetsklischéer och pekar ut den andre som *våldigt* annorlunda, rolig eller konstig. Därmed blir den en bok som i det koloniala projektets efterföljd presenterar ett resande subjekt som understödjer den västerländska bilden av världen.

Det avsnitt som upprör mest är framställningen av Afrika. Enligt myten om Afrika framställs "Afrikas drottning" som jordnära,

givetvis barfota, och exotisk. Det finns vuxna läsare som upplever närheten till en rasistisk bildtradition besvärande; Afrikas drottning är påfallande mörkhyad, har röda stora läppar och lysande ögonvitor. Dessutom står hon i Höglunds bok för reproduktion, primitiv kokkonst och medicin. Drottningen har ett halvt dussin barn, nackar raskt en höna som hon kokar soppa på, bakar kringlor, framställer medicin av ormgift och bjuder på palmvin. Måltiden intar den afrikanska familjen och deras gäst sittande runt en väldig gryta som kan ge associationer till den kannibalgryta som också förkommer i en rasistisk bildtradition.

Oavsett läsart understryker många av mina vuxna läsare vikten av att en erfaren person är med och förklarar boken för barnen. Här kan man skönja den rädsla som av Boel Westin rubricerats "fruktan för fiktionen" och som ständigt ledsagat barnlitteraturen. Det handlar om den svårighet vi som vuxna kan ha att tillerkänna barnen förmåga att förstå fiktion, att skilja mellan fantasi och verklighet (Westin 1997). Det kan också handla om den paradox som nutidsmänniskan brottas med. Hon fascineras av och utnyttjar bilder alltmer men är samtidigt rädd för bildens makt, en rädsla som är lika gammal som bildskapandet självt.

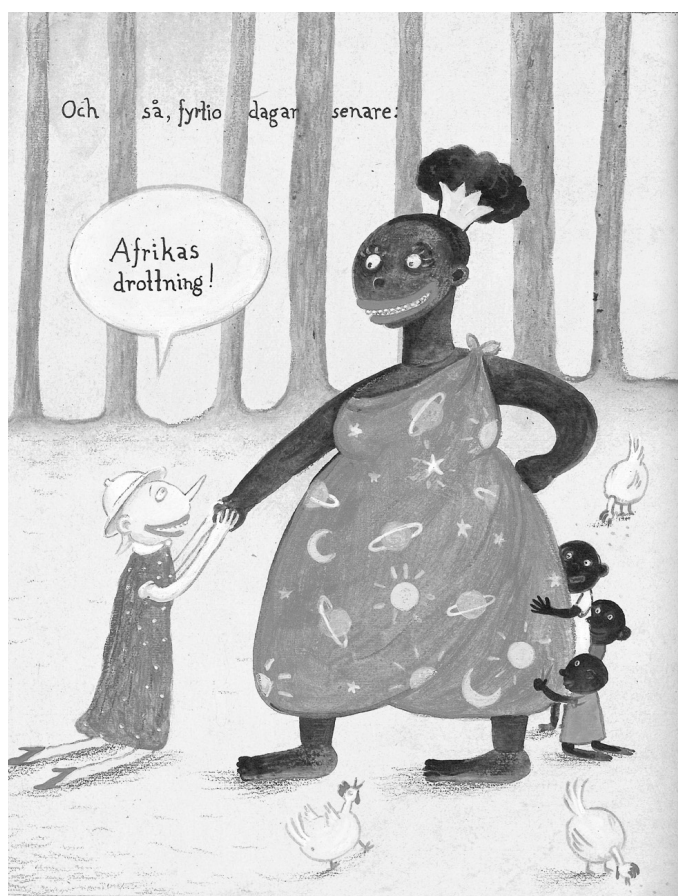
På vilket sätt läser då barnen boken om Syborg? Kan de läsa ironiskt och förstår de att det rör sig om en fantasiresa? För att svara på den frågan skulle det behövas en större mer systematisk receptionsstudie. Barnens läsning beror naturligtvis av ålder, erfarenhet och litterär kompetens. De som tidigt skolas in i litteraturläsning förstår snart att det finns olika genrer. Berättelser om dröm- och fantasiresor är för många barn en familjär grupp inom den vida och heterogena kategori som bilderboken utgör. Det här betyder dock inte att barn behärskar en ironisk läsning som bär med sig en utvecklad postkolonial kritik.

Den erfarenhet jag har av att läsa Syborg-boken med förskolebarn visar att det inte är lätt att dra några entydiga slutsatser och att boken sannolikt läses på *flera* sätt samtidigt. Med kärnarmin undersöker barnen den inledande kartan och pekar ut de - korrekt - utmärkta geografiska platserna. Det här är HELA VÄRLDEN och det är i den Syborg rör sig. Samtidigt kan de peka ut tokigheterna och orimligheterna i boken: En säl som står vid en korvkiosk! En kamelgrav med två pucklar! Gränsen mellan verklighet och fantasi är kanske inte absolut, eller för deras upplevelse av läsningen ens nödvändig att definiera. På frågan om det är en verklig resa eller en resa i fantasin ser några helt oförstående ut, medan andra med övertygelse hävdar att det är fantasi. På frågan om de skulle vilja träffa Afrikas drottning

ser vissa barn skeptiska ut. De förknippar henne med den ormmedicin som Syborg uppenbarligen tycker är så äcklig.

När jag samtalat med en grupp tonåringar som läst boken om Syborg som barn har det visat sig att många bilder etsat sig fast. Afrikas drottning var någon de tyckte om, resan på flygande mattan över Fjärran Östern var lockande och resväskan i krokodilen rolig. När de läser boken igen stannar de vid bilden av Afrikas drottning och konstaterar att den faktiskt framställer ett omvänt herre-slav-motiv. Det är Syborg som ligger på knä framför den afrikanska drottningen. Dessutom har Syborg och drottningen likadana "påklustrade" munnar, men Syborgs är något mindre. Andra tonåringar har kommenterat det faktum att det här är en afrikansk kvinna som räddar den

"Afrikas drottning" illustrerad av Anna Höglund. Ur *Resor jag (aldrig) gjort av Syborg Stensump*. Bonniers juniorförlag, 1992.

vita resenären med sin medicin, till skillnad från *Tintin i Kongo* (1931) där det omvända sker. Hos Höglund har bilderna alltså vridits ur de entydiga schablonernas former.

I ett annat sammanhang lyssnar jag när en afrikansk flicka i tonåren, som varit bosatt i Sverige i snart sju år, läser boken om Syborg. Hon skrattar åt roligheterna, kommenterar initierat cyklonen på bilden. Detta är något hon har personlig erfarenhet av. Hon konstaterar även att man i hennes ursprungsland inte brukar använda en yxa utan en stor kniv för att nacka höns. Jag frågar vad hon tycker om Afrikas drottning. "Stor och cool...", svarar hon dröjande. Därefter pekar hon på drottningens mun och konstaterar, upplysningsvis, att "svarta människor brukar ritas med såna värsta stora munnarna".

Ironiska, bokstavliga och symboliska läsningar

Anna Höglunds bok om Syborg kan ses som exempel på crossoverlitteratur som hittar förtjusta läsare i alla åldrar, men som också provocerar. Den har uppenbarligen flera inskrivna läsare och problematiserar på ett intressant sätt föreställningar om vad det innebär att läsa rätt eller fel. De diskussioner jag deltagit i visar att ironiska, distanserade läsningar inte behöver innebära att de är sannare eller bättre. De innehåller också element som kan (bör) dekonstrueras, inte minst när de börjar bli så normala att de hotar att dominera över andra perspektiv. Utifrån detta kan man faktiskt se den bokstavliga läsningen av Syborg-boken, den som vägrar att läsa de rasistiska stereotypierna ironiskt, som en dekonstruktion av den "normala" ironiska vuxenläsningen. Än intressantare blir det om man förstår den bokstavliga tolkningen som att den menar att *oavsett* om man läser ikonotextens stereotypa bilder ironiskt eller inte, så bär de med sig rasistiska föreställningar. Även om Syborg kanske bara är en inskränkt dagdrömmande kvinna med fördomar kan detta kanske förklara men inte sudda ut fördomarna. De finns obönhörligen där, de rasistiska bilderna och den ibland snudd på kitschiga exotismen.

Då närmar man sig en frågeställning gällande hur det ironiskt/kritiska sättet att läsa idag blivit normalt. En film som Peter Jacksons *King Kong* använder sig exempelvis av trettiotalsversionens rasistiska bild av "infödingar", men gör det på ett sätt som av de flesta uppfattas som ironiskt. Frågan är dock: Är det inte likafullt rasistiskt? Är det kanske så att vi idag reproducerar rasism genom att vi upplever oss själva så ironiskt upphöjda att vi tror oss oskyldigt kunna leka med de rasistiska föreställningarna? Ingen lek med bilder är dock någonsin oskyldig. Syborg-boken är betydligt intressantare och mer

kritiskt uppbrytande av schablonerna än King Kong, men den ställer ändå den viktiga frågan om de två sätten att läsa.

Resor jag /aldrig/ gjort... problematiserar även vad som är vuxen läsning och vad som är barnslig läsning. Det finns en schablonföreställning att vuxennivån i en barnlitterär text är den som måste avtäckas, den som utgör verkets djupare innebörd. Ibland sägs den barnbok som kan läsas på en nivå som inte barn förstår *egentligen* vara för vuxna. Det finns också en romantiserad syn som menar att barnet *alltid* kommer åt andemeningen i texterna. Naturligtvis är inget av dessa synsätt helt giltigt. När det gäller boken om Syborg har jag emellertid funnit att vuxna läsare ibland är så upptagna av att fundera över bokens stereotypier att de missar andra dimensioner, till exempel tematiseringen av den yttre och inre resans betydelse för personlig förnyelse. En läsning utifrån denna tematisering kan, menar jag, erbjuda ett alternativ som både fångar upp och använder den ironiska och bokstavliga läsningen men som går ett steg längre.

En sådan mer symbolisk förståelse av Syborgs resa inspirerades jag till av en fyraåring. Jublande och med armarna uppåtsträckta utbrast hon: "Och när Syborg kommer hem går hon på grantopparna och kan nudda solen". Då först såg jag att Syborg faktiskt nådde solstrålarna som liksom "rynkades" av hennes beröring. Det här var inget annat än en Edith Södergransk triumf att finnas till! Den fyraåriga flickans jubel tycktes spegla Syborgs förhöjda livskänsla i solscenen och stå i omvänd proportion till hennes deltagande kommentarer till den strapatsrika och bitvis ensamma, skräckfyllda skildringen som föregått scenen. Den här flickan hade levt sig in i varje fas av resan. Det hade även den flicka gjort som avslöjade att hon döpt sin snut-tefilt till Fjärran Östern – detta efter det skymningsblå uppslaget där Syborg stilla svävar fram på sin flygande matta.

Resemotivet i boken om Syborg kan givetvis tolkas konkret utifrån det kända barnboksmönstret hem-uppbrott-äventyr-återkomst, men också symboliskt som en psykisk nedstigning. En juldepression, har Ulla Rhedin föreslagit. (Rhedin 2004, s. 41) De två läsningarna utesluter inte varandra utan stödjer varandra på ett effektivt sätt. Syborg tar sig fram både i det yttre och i det inre. Färger och temperaturer på de platser hon besöker kan tänkas ha motsvarigheter i hennes inre geografi. På den sterila Kamtjatkahalvön ser man henne för första gången på resan utan de röda skorna. Här är inget "kul", här finns inte en "själ" och hon har skoskav. Syborg vill ge upp. I det nedre högra hörnet hoppar en liten lessen fisk upp ur vattnet, vänd åt vänster mot läsriktningen. Den hejdar bläddrandet – här finns ingen väg framåt, ingen pageturner – och förhöjer intrycket av hjältinnans

ensamhet. På det psykologiska planet fungerar denna scen som en gestaltning av total existentiell tomhet.

Intrycket att Syborg gör en inre nedstigning förstärks ytterligare av hennes geografiska nedstigning i Afrika. Den sker på en slingrande Via Dolorosa där hon utsätts för prövningar och förluster. Syborgs röda pumps ser nu ut som små klövar. Men allt är inte helt svart. På hennes huvud har det vuxit ut horn, och läsaren påminns om den hjort på Sierra Madre som hjältinnan tidigare tänkt att hon "inte skulle glömma bort att komma ihåg". Den turistkitschiga souvenirn får alltså en fördjupad funktion. Hjorten är en universell symbol som på grund av att den fäller och förnyar sina horn varje år förknippas med pånyttfödelse. I denna bild kan även krokodilens resväskkontur ge en signal om hopp, liv och förnyelse för den som befinner sig i öknen. Den utgör en tydlig referens till Saint Exupéry's *Le Petit Prince* (1943).

Att hjältinnan "fyrtio dagar senare" når fram till Afrikas drottning förstärker associationerna till ökenvandringens symboliska innebörd. Här, längst ner i Afrika, vänder det, och Syborg blir "som en ny människa" och kan resa hem. Hemresan tar ett uppslag i anspråk medan resan bort/ner/in har tagit sexton uppslag i anspråk. Det är själva nedstigningen som är det mödosamma och tidskrävande.

Den ridå som hänger svart i Syborgs hem före resan är nu solgul. På tavlan har båten, som tidigare var på väg ut till havs, nått hamn – och Pekka knackar på dörren. Genom fönstret ses allt ur ett annat perspektiv. På fönsterbrädan sitter en vit fågel. Kanske är det fantasins? Borta är böckerna och där ligger Syborgs teckningar i stället. Hon har läst litteratur med en föråldrad syn på världen, men hon har producerat fantastiska bilder. Det är agentskap. Syborgs resa – gjord eller icke gjord – tycks ha fungerat såväl regenererande som frigörande. Hon är tillbaka på samma ställe, i den röda soffan, men allt är annorlunda.

Ett syborgmanifest

I vuxenserierna bär Syborg en toppig fingerborgsmössa. Höglund har sagt att Syborg för tankarna till kvinnonamn som Ingeborg, men att idén kom från hennes söners intresse för cyborger och artikeln om Haraway. Med utgångspunkt i cyborgen som något både konkret och metaforiskt formuleras i cyborgmanifestet en utopisk utmaning; en väg för kvinnor bortom de essentialistiska uppfattningarna om könen pekas ut. Haraway menar att det är femininismens uppgift att i likhet med cyborgen bryta upp, skapa nytt och omkoda. Kvinnorna

måste intervensera, skapa nya fiktioner och berättelser och därmed delta i omkodningen (Haraway 2008, s. 186-224).

På vilket sätt förhåller sig Höglunds Syborg till Haraways nya kvinnoideal cyborg, motgiftet mot essentialismer och kvinnan med stort K? Omslagsbilden till *Syborgs förbannelser...* är kalkerad på tarotlekens narrkort, men med den skillnaden att Syborg redan tagit ett kliv över stupets kant. Hennes toppar och bråddjup finns i ett existentiellt landskap med svårbemästrade kvinnoproblem. Att bryta mönster är svårt – kanske det svåraste. I bilderboken är den toppiga mössan utbytt mot en tropikhatt. Syborg är en typisk tant men vägrar samtidigt att delta i det konforma. Hon röker cigarr, slåss med krokodiler och reser ensam. Hon anpassar sig men stökar ändå till tecknet kvinna. Hon är prydlig men vägrar att i sina emotionsuttryck vara ett estetiskt objekt. Hon sitter fast i sina mentala bilder men lyckas ändå intervensera och röra om i berättelserna. Syborg utvidgar dessutom cyborgidentiteten genom att överbrygga gränsen även mellan barn och vuxen. Är hon inte med sin vita pinniga kropp och avslöjande spetsnäsa ett slags cyborgsk tant-pinocchio? Hon är besläktad med vuxna kvinnor i reselitteratur och relationsromaner men även med Alice i Underlandet, Pippi Långstrump och Lillan i *Kattresan*. Resefantasierna använder hon för att finna en väg till förnyelse.

Avslutningsvis kan man lite lekfullt fundera över hur ett barnlitterärt *syborg*manifest skulle kunna se ut. För det första skulle det hävda att det är farligt att tro att man kan dra skarpa gränser mellan fiktion och verklighet. Vi skulle utmanas att omfamna det faktum att verkligheten påverkar fiktionen och fiktionen verkligheten. Alla magra tanter, motsägelsefulla singlar och kreativa barn bor i Syborg, samtidigt som Syborg bor i dem – och i våra liv.

För det andra skulle vi tvingas omfamna den utmaning den visuella kommunikationens komplexitet innebär, inte minst i bilderboken. Det går att se en mängd saker i samma bild beroende på hur, utifrån vilket perspektiv och med vilka frågor man närmar sig den. En bild är aldrig oskyldig eftersom den inte bara är sig själv. Gränslöst befinner den sig i alla tidigare bilder, och i alla de bilder som komma skall.

För det tredje och sista vill *syborg*manifestet att vi ska våga omfamna både ironiska, konkreta och symboliska läsningar av barnlitterära texter, sätta dessa i arbete och integrera dem i en produktiv, gränsöverskridande process. Och alla, barn som vuxna, ska inspireras att utforska varandras läsningar – men också utmanas av det faktum att det barnsliga och vuxna i en text, eller i en läsning, precis som inom oss själva inte handlar om tydliga nivåer eller avgränsade

poler. Termen "crossover" blir därmed förenklad. För en syborgidentitet flyter det barnsliga och vuxna omkring, uppblandat, och är både varandras hot och möjlighet. Det är precis som den lysande gula kulören på insidan av pärmarna i bilderboken om Syborg. Där finns mörkare infärgningar som breder ut sig, eller tonar bort. Där finns revor, glipor och springor som öppnar sig, eller sluter sig, om barndomar och "vuxligheter", om fiktioner och verkligheter. Ingenting går att hålla rent och entydigt – och det är heller inte meningen.

Vore det så skulle en röd kökssoffa inte kunna rymma en hel värld – och världen skulle inte kunna rymma en kökssoffa. Och vi skulle inte kunna ligga i den kökssoffan och fundera över vilka bilder vi själva har från resor vi aldrig gjort.

Biographical information: Eva Söderberg, PhD, lecturer in literary science particularly children's literature at the Mid Sweden University in Härnösand. Contact: eva.soderberg@miun.se

Bibliografi

Haraway, Donna, "Ett cyborgmanifest: vetenskap, teknik och socialistisk feminism i slutet av 1900-talet", i *Apor, cyborger och kvinnor: att återuppfinna naturen*, Stockholm/Stehag: Symposion, 2008.

Höglund, Anna, *Resor jag aldrig gjort, av Syborg Stenstump*. Stockholm: Bonniers juniorförlag, 1992.

Persson, Ann, "'Dags vara stolt över tanterna', Anna Höglund släpper loss Syborgs förbannelser på seriesidan", *Dagens Nyheter* 1993-03-08, s. B01

Rhedin, Ulla, *Bilderbokens hemligheter*, Stockholm: Alfabeta/ Anamma, 2004.

Westin, Boel, "Fruktan för fiktionen: utkast till en teori om barnlitteraturens fiktionsbegrepp", *Barnboken* 1997:1, s. 2-10.

"100 omistliga barnboksförfattare", *Dagens Nyheter* 2008-08-18

<http://unitproj.library.ucla.edu/special/wildershores/> "Wilder shores: Lady Travelers of the 18th and 19th centuries" 2009-03-14

Keywords: Children's literature, picturebook, crossover, crosswriting, postcolonialism.